

LITERATURA

- Anderson Elizabeth. Feminist Epistemology and Philosophy of Science. U: Online Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://plato.stanford.edu/feminism-epistemology/>
- Butler, Judith. (2000) Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta. Zagreb: Ženska infoteka.
- Dworkin, Andrea. (2002) Pisma iz ratnog područja. Zagreb: Ženska infoteka.
- Felman, Shoshana. (2001) Žene i ludilo. U: Kolo-časopis Matice Hrvatske, 11(2).
- Freud, Sigmund. (1969) Ženskost U: Autobiografija. Nova predavanja. Beograd: Matica Srpska.
- Fromm, Erich. (1986) Veličina i granice Freudove misli. Zagreb: Naprijed.
- Fromm, Erich. (1983) Zdravo društvo. Beograd: Rad.
- Irigaray, Luce. (1999) Ja, ti, mi - za kulturu razlike. Zagreb: Ženska infoteka.
- Longino, Helen. The Social Dimensions of Scientific Knowledge. U: Online Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/scientific-knowledge-social/>
- Millet, Kate. (2000) Sexual Politics. Illinois: University of Illinois Press.
- Mitchell, Juliet. (2000) Psychoanalysis and Feminism; The Holy Family and Femininity. Basic Books.
- Moi, Toril, i Cixous, Helene. (1985) Sexual/Textual Politics; An Imaginary Utopia. London i New York: Routledge.
- Pateman, Carole. (2000) Spolni ugovor. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, Carole. (1998) Ženski nered - demokracija, feminizam i politička teorija. Zagreb: Ženska infoteka.
- Showalter, Elaine. (2001) Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem. U: Kolo-časopis Matice Hrvatske, 11(2).
- Weininger, Otto. (1986) Spol i karakter. Beograd: Književne novine.

Barbara Stamenković: Female disorder – from a legitimizing via a subversive depiction to deconstruction.

SUMMARY

This work tries to examine the categories of sex and gender

through the naturalised construct of „female disorder“. It also attempts to show how one such construct can be used as a legitimation of patriarchal power relations, being at the same time capable of becoming its own opposite – from a legitimising to a subversive one – thus turning the humiliated woman into an 'Übermensch Woman'. It will also try to consider the consequences of poststructuralist thought and the deconstruction of gender/sex – categories related to feminist politics, as well as gender/sex practices. With that goal, the text will use the works of the following feminist authors: C. Pateman, J. Mitchell, E. Schowolter, K. Millet, S. Felman, H. Cixous, L. Irigaray, J. Kristeve, T. Moi, A. Dworkin, J. Butler, H. E. Longino, E. Anderson; and some works relevant to the female issue by S. Freud, E. Fromm and O. Weininger.

Barbara Stamenković: Weibliches Chaos – von der legitimierenden Etikette über die subversive bis zur Dekonstruktion

ZUSAMMENFASSUNG

Dieses Werk versucht, durch die naturalisierte Konstruktion des weiblichen Chaos den Geschlechts- und Genuskategorien nachzuforschen und zu zeigen, dass eine solche Schöpfung auch zugleich als Legitimation der patriarchalischen Machtverhältnisse dienen kann und auch zur Umwandlung in ihr Gegenteil fähig ist – von der legitimierenden zur subversiven Frau; die gedemütigte Frau zur Übermensch- Woman umformend. Auch wird es versuchen, den Einfluss der Folgen des poststrukturalistischen Denkens und der Dekonstruktion der Geschlechts- und Genuskategorien auf die feministische Politik, die Geschlechts- und Genuspraxis zu begreifen und dazu noch die grundlegenden Thesen der feministischen Epistemologie zu zeigen. Deswegen beschäftigt sich dieses Werk mit den Arbeiten der folgenden Autorinnen: C. Pateman, J. Mitchell, E. Schowolter, K. Millet, S. Felman, H. Cixous, L. Irigaray, J. Kristev, T. Moi, A. Dworkin, J. Butler, H.E Longino, E. Anderson und mit einigen Werken von S. Freud, E. Fromm und O. Weininger, die für die Frauenfrage relevant sind.

UVOD U HEGELOVO SHVAĆANJE OSJETILNE IZVJESNOSTI

SAŽETAK

U članku se pruža uvid u Hegelovo shvaćanje početnog stadija spoznajnog procesa kako je izložen u *Fenomenologiji duha*. Spomenuto djelo, kroz pregled različitih modela svijesti u interakciji s objektom, neposrednu spoznaju tj. osjetilnu izvjesnost prikazuje kao najprimitivniji stupanj u procesu postizanja apsolutnog znanja. Hegel dijalektičkim izvodom dokazuje inherentnu kontradiktornost modela osjetilne izvjesnosti što u konačnici rezultira odbacivanjem iste. Ono što se u pobijanju koncepta osjetilne izvjesnosti posebno naglašava jest nužnost posredovanja unutar spoznajnog procesa. Govoreći anglosaksonskom epistemološkom terminologijom, kroz poglavlje o osjetilnoj izvjesnosti Hegel vrši oštru kritiku eksternalističkog fundacionalizma koji je među suvremenim teoretičarima opravdanja znanja široko zastupljen.

Uvod: dijalektika objekta unutar Fenomenologije duha

Koliko god Hegelova *Fenomenologija duha*¹ predstavljala osebujno djelo ona se, u najširem smislu, kontekstualizira prvenstveno novovijekom spoznajno-teorijskom raspravom o duhu i njegovoj spoznaji. Polazeći od te povijesne dimenzije, Hegel u svom najznačajnijem djelu prikazuje duh onako kako se pojavljuje samome sebi. Taj fenomenološki prikaz strukturiran je kroz *različite oblike svijesti*. Odiseja duha, kako ju naziva Peter Singer, počinje od najneadekvatnijih oblika svijesti, a završava u apsolutnom znanju (Singer, 1983). U slučaju svijesti, kriterij adekvatnosti predstavlja stupanj dohvaćanja stvarnosti pojedinog oblika spoznaje. Dakle, sadržaj tematike je ekspliciranje klasičnog epistemičkog problema interakcije subjekta i objekta.

Kako možemo znati stvarnost? Prvi odgovor svijesti glasi: osjetilnom izvjesnošću. Ono što čitatelja može zbuniti jest što Hegel taj odgovor iznosi dijalektički. Zabunjenost će nestati ako prihvatimo Hegelovu postavku da dijalektika nije samo metoda, već da je stvarnost sama dijalektična. Anticipaciju Hegelovih promišljanja možemo naći i ranije u filozofiji te se, u tom smislu, ona ne bi trebala mistificirati. Tako primjere dijalektike nalazimo u Platonovu *Parmenidu*, Abelardovu *Sic et non*, Akvinčevim djelima, kao i u Kantovim prikazima antinomija u *Kritici čistog uma*. Međutim, tek Hegelova filozofija uspijeva do krajnjih konzekvenci razviti pretpostavku da je sama stvarnost, ili točnije, povijest stvarnosti dijalektična.

¹ Uz narednu analizu preporuča se usporedno praćenje poglavlja „Osjetilna izvjesnost ili „ovo“ i mnijenje“ (str. 65-75) u Hegel, G.W.F (1987) *Fenomenologija duha*. Zagreb: Naprijed.

U tom smislu, kao najprimitivniji (a time i najneprikladniji) oblik svijesti Hegel navodi osjetilnu izvjesnost. Na ovom stupnju svijest se ne bavi sofisticiranim i zamršenim sumnjama već stre-mi što većoj jednostavnosti. Takav jednostavan oblik svijesti na kraju svojeg dijalektičkog putovanja pokazuje se kao spoznajno neprikladan, te se negacijom razvija u nešto drugo, nastavljaju-ći taj proces sve dok ne dosegne istinsko znanje.

Uži kontekst *osjetilne izvjesnosti* predstavljaju druga dva oblika svijesti (opažanje i razum) koji trinitarno konstituiraju tzv. dijalektiku objekta kao uvertiru za složenije i samosvjesnije mo-duse svijesti na putu potpunog dohvaćanja stvarnosti.

U svom komentaru Hegelove Fenomenologije duha, Merold Westphal pri-mjećuje kako dijalektika obje-кта ima identičnu strukturu kao i Platonov dijalog *Teetet* (Westphal, 1998:60). Paralela ima trostruki karakter.

Prvi se tiče činjenice da argumenti nikada ne dolaze od mene već od strane sugovornika. Taj moment jasno se uočava u iznošenju antiteze osjetilne izvjesnosti, gdje Hegel usmjere-nim pitanjima otkriva pravi iden-titet osjetilne izvjesnosti. Rezultat takve metode je sokratovski: na kraju poglavlja o svijesti možemo reći da smo puno naučili, ali da i dalje ne znamo što je znanje.

Posljednja i najvažnija paralela povlači se između tri odgo-vora Teeteta na pitanje „Što je znanje?“ i tri odgovora dana od strane prirodne svijesti na Hegelova ispitivanja. Kada Teetet kaže da je znanje percepcija misli na poistovjećivanje znanja s direktnim, nerefektiranim i najbogatijim osjetilnim sadržajem,

² U poglavlju „Opažanje ili stvar i obmana“ Hegel razvija antinomiju koja nastaje kada zdravorazumski analiziramo predmet zamjedbe: stvar (npr. sol) je jedna, a istovremeno ima mnoga svojstva (npr. bijela je, kubična, oštra itd.).

točno u tom smislu Hegel opisuje osjetilnu izvjesnost.

Kada Teetet shvaća da je takav oblik znanja u nemogu-ćnosti očuvati vezu između znanja i istine (naime, netko može vidjeti ono čega nema), odgovara da je znanje istinit sud. Posljednji odgovor implicira da je znanje dovoljno kompleksno da bi uključilo razliku između subjekta i predikata koji se odnose na supstanciju i svojstva.² Subjekt prestaje biti pasivni pro-matrač i aktivno se uključuje u spoznajni proces kategorijama uma. Ovaj stupanj znanja Hegel naziva opažanjem.

Konačno, Teetet uviđa da je znanje istinit sud spojen s objašnjenjem. Jednostavno izja-vljivanje istine ne znači znati jer se istiniti iskazi mogu donositi slučajno. Znati znači biti u mo-gućnosti donositi istinite sudove i povezivati ih s drugim istinama te tako isplesti čitav skup istina. Taj projekt Hegel naziva razu-mom.

U analizi koja slijedi bavit ćemo se prvim elementom dijalektičkog lanca: osjetilnom izvjesnošću. Prvo poglavlje odnosi se na afirmativan pristup osjetilnoj izvjesnosti, a drugi na njegovu negaciju kroz analizu jezika; *Ovog i Ja*. Naposljetku,

prikazat će se odnos između bitnog i nebitnog u dijalektici osje-tilne izvjesnosti.

Opis protagonista: osjetilna izvjesnost

Osjetilna izvjesnost model je spoznavanja koji smatra da znanje o pojedinačnim stvarima koje su nam dane u iskustvu predstavlja temelj istinite spoznaje. Mi u takvoj spoznaji, na-

vodno, imamo neposredan kontakt s npr. „ovim drvetom“, koje gledam i koje mi je dano tako da ja na njemu ništa ne mijenjam. Upravo stoga, spoznaja na način *osjetilne izvjesnosti* sigurna je ili izvjesna spoznaja. Ona jamči ispravan i elementaran odnos s ekstramentalnom stvarnošću, izvan posredovanja općih poj-mova, izvan kulturološke uvjetovanosti i komparacija s drugim objektima. Moglo bi se reći da osjetilna izvjesnost predstavlja svojevrsnu poziciju „zdravorazumskih“ spoznavatelja.

Fenomenologija duha govori kako osjetilna izvjesnost samu sebe vidi kao *najbogatiji i najistinitiji* oblik znanja jer jednostavno dohvaća stvari. Ona, upravo stoga što nije konceptualizirana, dohvaća stvari individualno, te stoga, čim svijest počinje shvaćati pojmovno, dakle opće,³ prestaje shvaćati na način *osjetilne izvjesnosti*:

„Konkretni sadržaj osjetilne izvjesnosti daje da se ona neposredno pojavljuje kao najbogatija spoznaja, štaviše kao spoznaja beskonačnog obilja, za koje se isto tako ne može naći granica, kad iz prostora i vremena u kojima se ono rasprostire iziđemo, ili kad mi sebi iz te punoće uzmemo jedan komad i dije-ljenjem uđemo u nj. Osim toga pokazuje se ona kao najistinski-ja, jer još nije ništa izostavila iz predmeta, nego ga pred sobom ima u njegovoj cjelokupnoj potpunosti.“ (Hegel, 1987:65)

Objekt *osjetilne izvjesnosti* predmet je s najvećim mogu-ćim sadržajem pošto subjekt u njoj izbjegava apstraktni pojam i dohvaća stvar u punini njenog konkretnog bitka. Nadalje, osjetil-na izvjesnost oblik je najistinitijeg znanja jer se odriče svake ma-nipulacije i interpretacije od strane subjekta (opažaj nije teorijski uvjetovan), što za krajnju konzekvencu ima neizmijenjenost predmeta od strane subjekta.

Teorije spoznaje koje smatraju kako se istinsko znanje temelji isključivo na osjetilnim datostima kompatibilne su s osje-tilnom izvjesnošću. U datosti se subjekt neposredno susreće sa svijetom, licem u lice. Neposredno spoznavanje omogućuje da bitak predmeta ostaje neizmijenjen, da nam se pruži i nametne onakvim kakav je sam po sebi. Bitak neposredno date stvari neokrnjen je intervencijama spoznajnog aparata spoznavatelja,

³ „Takvu jednu jednostavnost, koja pomoću negacije nije ni ovo ni ono, koja je neko ne-ovo a isto tako ravnodušna, da li je ovo ili ono, nazivam nečim općim“ (Hegel, 1987:67).

⁴ Prije te opservacije o odnosu poimanja i shvaćanja, Hegel iznosi tvrdnju da im je (apsolutnim znalcima) znanje neposrednosti neposredno što bi se, konzekventno, moglo aplicirati i na npr. znanje o ružnom koje bi tada bilo ružno.

pa istine spoznate na način datosti predstavljaju fundament znanja. U tom pogledu, osjetilna izvjesnost je forma svijesti u kojoj se radikalno poriču, kako transcendentalizmi, tako i apri-orne konstrukcije kao čimbenici spoznaje. Takva epistemička perspektiva bila je prisutna tijekom čitave povijesti filozofije, a u Hegelovo doba najoštrije su je zastupali francuski filozofi poput Robineta. Prihvaćanje osjeta kao isključive istine na koju se mora reducirati sva misao i moralitet više ili manje prisutno je i u suvremenom fundacionalizmu, realizmu i empirizmu. Ipak, oko ovog pitanja postoji stanovito neslaganje među komentatorima (Stern, 2002:43). Naime, nije posve jasno na koga Hegel misli kada piše o osjetilnoj izvjesnosti. Za neke u pozadini osjetilne izvjesnosti stoji epistemički fundacionalizam, za druge empirizam, a za treće realizam. Ukratko promotrimo sadržaj ovih filozofskih pozicija:

(1) *fundacionalizam* – smatra kako nam direktno intuitivno iskustvo pruža nepokolebljivo dohvaćanje svijeta na kojem je znanje izgrađeno (npr. W.A deVries).

(2) *empirizam* – smatra kako intuitivno znanje ima pre-dnost nad pojmovnim stoga što su empirijski pojmovi naučeni/ posredovani, te dobivaju značenje spajanjem s objektom kakav je dan u iskustvu (npr. K.R.Westphal).

3) *realizam* – smatra da um, u slučaju da ne iskrivljava ili stvara stvarnost, mora biti u poziciji koja mu omogućava da „uđe“ u svijet na pasivan način, bez posredovanja pojmova (npr. Craig).

Čini se da sve tri opcije odgovaraju sadržaju *osjetilne izvjesnosti*. *Osjetilna izvjesnost* smatra kako je najbolji način da se postigne znanje direktno iskustvo oslobođeno aplikacije pojmova. Znakovito je da svijest svoj razvitak počinje baš ovdje, na radikalnom empirizmu – svijest je u stanju neposrednog zna-nja koje uključuje aprehenziju (poimanje) mjesto komprehenzije (shvaćanja):

„Mi se isto tako imamo odnositi neposredno ili primalački, dakle tako da ništa na njemu kako se ono pruža ne mijenjamo i da poimanje ne sprečavamo u shvaćanju.“ (Hegel, 1987:65)⁴

Čini se da Hegel ovdje smjera na sljedeće: da bismo stvar zamjedbe mogli dokučiti potpuno, u čitavom opsegu njene unikatnosti, moramo se odreći kompariranja s drugim predmetima, a time i općenitosti. Osjetilna izvjesnost predstavlja svjedočenje o predmetu bez ikakvog subjektivnog interpoliranja pojmova ili interpretacije. Stoga je objekt osjetilne izvjesnosti znan neposredno, bez posredovanja spoznavateljskih "filtera". Hegel iznosi da predmet takve spoznaje ima dvije karakteristične osobine: konkretnost ili ovost i unikatnost.

Na koncu prikaza teze, autor zaključuje da je predmet osjetilne izvjesnosti uistinu prazan i ništavan, stoga što u pukom motrenju predmeta ne spoznaje ništa o predmetu:

„No, ta se izvjesnost ustvari izdaje kao najapstraktnija i najsiromašnija istina.“ (Hegel, 1987:65)

Dakle, u najboljem slučaju, znanje subjekta reducira se na opis predmeta kroz pokazivanje na ovo, ovdje i sada. Ali ti parametri: ovo, ovdje, sada su univerzalne apstrakcije. Oni su primjenjivi na sve i ništa ne govore o pojedinačnoj stvari koju subjekt zamjećuje. Bogatstvo unikatno - konkretnog promašena

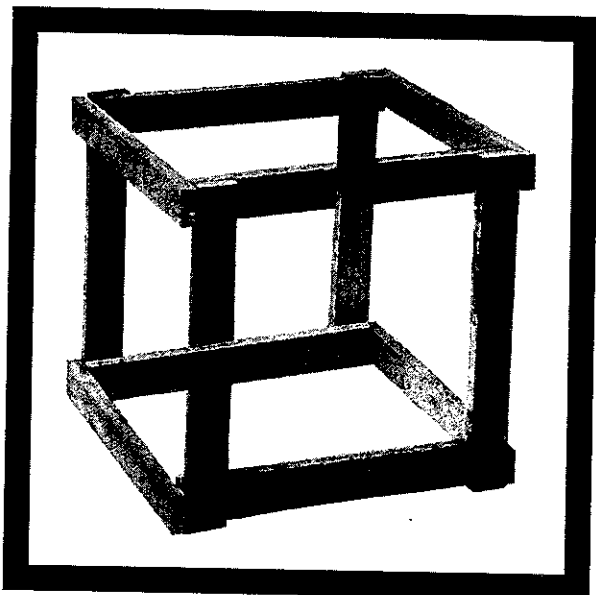
je kroz parametre: ovog, sada i ovdje. Osjetilna izvjesnost je upravo stoga isprazna i siromašna jer opisivanje predmeta kroz ovo-sada-ovdje ne uspijeva diferencirati konkretnu stvar od bilo koje druge stvari.

II

Napad na osjetilnu izvjesnost „pokusima“ s medijem općenitosti

Hegel u kontekstu osjetilne sigurnosti, kao oblika svijesti, ima dvostruki cilj: prvi je diskreditacija sigurnosti unutar spo-

⁵ da je ono opće istina osjetilne izvjesnosti predstavlja interpoliranu anticipaciju.

znaje, odnosno diskreditacija značenja sigurnosti, te implicitno opovrgavanje skepticizma i fundacionalizma. Svoj cilj ostvaruje analizom tri pojma: ovdje, sada i ja. Međutim, pobijanje osjetilne izvjesnosti ne odvija se samo kroz dijalektiku ovdje, sada i ja već i kroz analizu jezika. Potrebno je istaknuti da analiza jezika, koja je smještena između analize sada i ovdje, ne predstavlja središnji argument za pobijanje neposredne spoznaje kroz osjetilne datosti. Temelj objekcije je dijalektika subjekta (ja) i ovog. Unatoč toj pobočnoj ulozi jezika u napadu na osjetilnu izvjesnost potrebno je navesti glasoviti paragraf:

„Kao nešto opće izražavamo i ono osjetilno; ono što kažemo, jest: ovo tj. ono opće ovo, ili: ono jest; tj. bitak uopće. Mi sebi pritom naravno ne predstavljamo ono opće ovo ili bitak uopće, ali mi izražavamo ono opće; ili mi naprosto ne govorimo onako kao što mislimo u toj osjetilnoj izvjesnosti. No, jezik je kao što vidimo ono istinskije; u njemu mi sami opovrgavamo svoje mišljenje; a kako je ono opće istina osjetilne izvjesnosti, a jezik izražava samo tu istinu,⁵ to uopće nije moguće da bismo ikada mogli izreći neki osjetil-

ni bitak, što ga mislimo.“ (Hegel, 1987:68)

Jezik, bivajući racionalnim i božanskim u nemogućnosti je poduprijeti pokušaj osjetilne izvjesnosti da dohvati iracionalne pojedinačnosti. Naime, jezik uvijek izražava opće. U svakom slučaju, ovakvu analizu jezika potrebno je kritizirati alternativnom. Ona se izvodi kroz fenomen homonimnosti. Jer u slučaju da prihvatimo Hegelovu analizu nikada ne bismo uspjeli prepoznati homonime te bi u tom smislu vrijedila Feuerbachova kritika da gornjim paragrafom Hegel opovrgava jezik, a ne osjetilnu izvjesnost. Kažemo „ovaj stol“ za više predmeta, ali svaki put „ovaj stol“ ima drugačije značenje jer se referira na različiti

objekt. Ipak, razlika u značenju između „ovaj stol“ i „ovaj stol“ manja je od razlike između „ovaj stol“ i „ovo drvo“. Upravo radi te sličnosti ili analogije dolazi do analogije u značenju iz koje se može, opravdano ili neopravdano, na pojmovnoj razini generirati opća bit ili supstancijalnost. Negirati alternativnu analizu znači zajedno s Hegelom upasti u semantički restriktivizam.

A) Prvi pokus: Ovdje i Sada

Hegel neprestano napada one koji tvrde da neposredno znamo istinu. je, kako Hegel tvrdi, relativno neposredna, ali i manjkava: vodi osiromašenju objekta znanja pošto determinacija i kompleksnost zahtijevaju posredovanje. Nadalje, smatra Hegel, osjetilna izvjesnost je implicitno kontradiktorna, pošto je njen pristup predmetu intrinzično posredovan općim pojmovima kao što je ovo. Kada sve ovo imamo na umu valja se zapitati kakav se epistemološki interes krije između pojmova posrednog i neposrednog? Ako je svrha spoznaje spoznati istinu, onda je poimanje da nikada ne spoznajem neposredno, pod lupom tradicije, presudna diskreditacija tradicionalnog shvaćanja spoznajnog procesa. Upravo zato Hegel čini revolucionarni odmak od tradicionalne epistemologije ističući nužnost posredovanja i irelevantnost sigurnosti u spoznajnom procesu.

Nakon osnovnog i uvodnog izlaganja o osjetilnoj izvjesnosti, koje je prikazano u prvom činu, Hegel ispituje njenu koherenciju postavljanjem pitanja: je li predmet zaista bit osjetilne sigurnosti, kako ona tvrdi? U ovom trenutku počinje presudno pobijanje osjetilne izvjesnosti koje ide u ovom smjeru: ono što osjetilna izvjesnost dohvaća u iskustvu nije unikatnost individualnog predmeta, već univerzalno svojstvo koje pripada mnogim individuama – sada i ovdje (Stern, 2002:43). U tom smislu Hegel

⁶ Dijalektika „Sada“, „Ovdje“, i „Ja“ preuzeta je iz: J. N. Findlay's „Analysis of the Text“ in Phenomenology of Spirit, trans. A. V. Miller, p. 510.

⁷ Komentar: pojam „vrijeme“ je pogrešno supsumiran pod „sada“, pošto je „sada“ moment vremena različit od npr. „tada“ (prošlost) ili „onda“ (budućnost). Ne postoji identitet između „sada“ i „vremena“ te stoga puko sada ne predstavlja ono što Kant u transcendentnoj estetici naziva subjektivnim medijem vremena. Ako „sada“ nije vrijeme, onda osjetilna izvjesnost, kongruentno s platonističkom tradicijom, nije prostorno-vremenska. Nadalje, bez shvaćanja triodimenzionalnosti vremena nemoguće je imati pojam supstancije. U tom smislu valja odbaciti supstancijalističku matricu ja-ovdje-sada kao redundantnu. Nadalje, i „sada“ i „tada“ i „onda“ se mogu supsumirati pod „trenutak“: trenutak je kad god ti kažeš. Iz toga proizlazi ja-trenutak-ovdje.

⁸ Komentar: U antitezi stablo postaje ne-ovdje odnosno „tamo“. Dok je „ovdje“ u mogućnosti, u aktualnosti je „tamo“. MOGUĆE je da se „tamo“ UNIVERZALNO odnosi na bilo koje mjesto. Identično vrijedi i za „onda“ i „tada“ u temporalnoj sferi. Ako je to točno, „univerzalni medij“ nije ni „sada“ ni „ovdje“ već prostor i vrijeme u cjelini. Time se udaljujemo od Hegelova estetičkog reduccionizma. Nadalje, Mjesto je u MOGUĆNOSTI biti i „ovdje“ i „ondje“ i „tamo“ ali i AKTUALNO je „ovdje“, „ondje“ i „tamo“. Dakle pomirba dijalektikom je neuspješna jer se Mjesto ne odnosi isključivo na „ovdje“, već je uvijek („ondje“, „tamo“) AKTUALNO. Pošto je opće u mogućnosti biti ovo ili ono, Mjesto radi aktualnosti ne spada u Hegelovu definiciju općeg.

iznosi:

(1) dijalektiku „Sada“⁶

TEZA: Sada je noć. Sada je neposrednost vremena.

Zapiši to i pođi spavati.

ANTITEZA: Probudio si se, ali Sada je dan. Sada NIJE noć. Dakle, teza je pogrešna.

SINTEZA: Sada je kad god ti kažeš. Sada je uvijek aktualno specifično vrijeme, ali Sada može biti bilo koje vrijeme. Dakle, Sada je univerzalno jer se može odnositi na bilo koje vrijeme (što nije slučaj s „podne“ ili „ponoć“, koji se odnose samo na restriktivne klase vremena). Tako su teza (pojedinačnost) i antiteza (univerzalnost) pomirene.⁷

(2) dijalektiku „Ovdje“

TEZA: Ovdje je stablo. Ovdje je neposrednost prostora.

Okreni se.

ANTITEZA: Ovdje je kuća. Ovdje NIJE stablo.

SINTEZA: Ovdje je gdje god ti kažeš. Ovdje se uvijek AKTUALNO odnosi POSEBNO na ovo mjesto, ali je MOGUĆE da se Ovdje UNIVERZALNO odnosi na bilo koje mjesto. Ovdje je i posebno i univerzalno kao i Sada. U pojmovima „Ovdje“ i „Sada“ pojedinačno i opće je pomireno.⁸

B) neuspjela obrana osjetilne izvjesnosti

Općenito, Hegel tvrdi da se objekt osjetilne izvjesnosti pokazao upravo suprotnim od onog što smo na početku smatrali. Umjesto bogatstva konkretnog objekta, datosti, imamo nekoliko najapstraktnijih pojmova. Umjesto potpuno pasivnog, pukog svjedoka bitka stvari, imamo aktivan subjekt koji jalovo pokušava uhvatiti neuhvatljiv predmet. Promotrimo argumente na temelju kojih Hegel iznosi navedene zaključke:

(Hegel ulazi na filozofsku pozornicu)

Wilhelm: Što je „ovo“?

Osjetilna izvjesnost: To znači da je objekt jednostavno prisutan, da postoji ovdje i sada.

Wilhelm: (češući se po čelu) Ali postojanje ovdje i sada nije unikatna osobina. Ponavljam, nije unikatna osobina. Jer različita vremena i prostori mogu biti ovdje i sada; kao i različite stvari. Moji prigovori upućuju na to da upravo zato nisi uspjela zadobiti znanje o individualnoj stvari. (stanka) Smijem li ti prikazati jednu poteškoću?

Osjetilna izvjesnost: Smiješ.

Wilhelm: Prvo, ti kažeš da znanje mora dohvatiti predmet kao unikatnu bit, ali tada moraš dopustiti da je to znanje nedostizno upravo radi općeg medija "sada" i "ovdje". Dakle, tvoj stav je potpuno kontradiktoran. Ipak, postoji opcija koja bi ti išla u prilog u slučaju da ti porekneš da stvar ima unikatnu esenciju. S druge strane, kad bi to i učinila, i dalje bi ostala proturječnom.

Osjetilna izvjesnost: Zašto?

Wilhelm: U tom slučaju mogli bismo upotrebljavati pojmove pošto oni izražavaju opće a ne unikatno.

Osjetilna izvjesnost: O, Wilhelme, nemoj me stoga odbaciti. Pruži mi još jednu priliku!

Wilhelm: (s figom u džepu) Hajde, dobro, ostavit ću ti prostora da pokušaš razriješiti svoje početno proturječje.

Osjetilna izvjesnost: Poslušaj me, sada i ovdje su unikatne karakteristike individualnih stvari stoga što je to jedina stvar koja je prisutna u mojem iskustvu.⁹

Wilhelm: Ali i druge stvari su prisutne u iskustvu drugih subjekata, tako da nema ničega u toj relaciji spram subjekta što individualizira objekte kao takve. Ja je opće kao i Ovdje, kao i Sada!

⁹ „Ja, ovaj, utvrđujem dakle ovo ovdje kao drvo i ne okrećem se, tako da bi mi se ovo ovdje pretvorilo u ne-drvo; ja se također ne obazirem na to što drugo Ja vidi ovo ovdje kao ne-drvo ili da ja drugi puta to ovdje uzimam kao ne-drvo, ono sada kao ne-dan, nego ja sam čisto opažanje. Ja za sebe ostajem pri tome: sada je dan; ili i pri tome: ovdje je drvo; ne uspoređujem međusobno samo ovo ovdje i sada, nego ustrajem na jednom odnosu: sada je dan.“

¹⁰ „Pokazuje se to sada, ovo sada, sada; ono je već prestalo da bude tim što se pokazuje; ono sada što jest jedno je drugo kao pokazano, mi vidimo da to sada jest upravo time, što jest tako da više ne bude.“ (Hegel, 1987:71)

¹¹ „Ono ovdje koje se misli bila bi točka; ono međutim nije, nego ukoliko se ona pokaže kao postojeća, pokazuje se da to pokazivanje nije neposredno znanje, nego neko kretanje od mišljenog ovdje, kroz mnoge ovdje u ono opće ovdje, koje je isto takvo jednostavno mnoštvo, kao što je dan jednostavno mnoštvo ovih sada.“ (Hegel, 1987:72)

Osjetilna izvjesnost: Zar i Ja?

Wilhelm: Tako je. Poslušaj dijalektiku Ja:

(3) dijalektika Ja

TEZA: Platon kaže: „Ja sam Platon“

ANTITEZA: Sokrat kaže: „Ja sam Sokrat“; stoga Ja nije Platon.

SINTEZA: Riječ Ja kao Sada i Ovdje – uvijek je u AKTUALNOM odnosu prema POJEDINOM ovom govorniku, ali je MOGUĆE da se odnosi UNIVERZALNO na bilo kojeg govornika.

Osjetilna izvjesnost: (smišlja kako izbjeći tu poteškoću) Bez obzira na to, ja i dalje tvrdim unikatnu individualnost objekta kojeg iskusujem ovdje i sada. (Nervozno) Ignorirat ću opstojnost drugih takvih subjekata, vremena i mjesta.

Wilhelm: U tom slučaju, poteškoća tvoja još je veća. Ako ne priznaješ opstojnost drugih mjesta, vremena, objekata i subjekata, možeš dati samo demonstrativni prikaz određenja onoga što znači Sada, Ovdje, Ja i Ovo, ističući i govoreći Sada itd.; ali taj čin pokazivanja može u najboljem slučaju pokazati punktualnu prisutnost koja nije više prisutna u trenu dok je istaknuta.¹⁰ Tvoj predmet ne može biti opisan fizičkim pokazivanjem niti mentalnom intencijom.¹¹ Problem kod fizičkog pokazivanja izbija kod prostorno-vremenske ekstenzije koju pokazujem. Je li ono što pokazujem prašina koja pada pred mojim prstom, ili drvo u daljini ili, pak kozmos kao cjelina?

Naravno da i mentalna intencija otpada budući da ne mogu detektirati posebno Ja bez pojmovnog opisa koji bi upućivao na Ja ove osobe.

Osjetilna izvjesnost: Ali Sada ne nestaje tako brzo; pod njime mislim mnoštvo sada koji dovoljno dugo traju da ih mogu uhvatiti.

Wilhelm: Ako tvdiš Sada kao pluralitet momenata (tj. dovoljno ekstenzivno da sadašnjost bude dohvaćena), i Ovo kao pluralitet mjesta, prisiljena si napustiti simplicističku poziciju i prihvatiti da Sada može biti primijenjeno na mnoga vremena i Ovdje na mnoga mjesta.

Osjetilna izvjesnost: Zbilja, Wilhelme, ne mogu izbjeći priznanje da su Sada i Ovdje univerzalni te da sam zaista u nemogućnosti spoznavati onako kako sam smatrala da spoznajem.

(Osjetilna izvjesnost napušta pozornicu. Sjedi Wilhelmov monolog)

Wilhelm: (patetično) Odzvonilo je onima koji tvrde istinu i izvjesnost realnosti osjetilnih predmeta. Njih valja poslati natrag u najnižu školu mudrosti, u stare eleuzinske misterije Cerere i Bakha da nauče kako se jede kruh i pije vino. Jer onaj koji je upućen u te tajne dospijeva ne samo do sumnje u bitak osjetilnih stvari nego i do oćajanja nad njim, pa djelimice sam dovršava u njima njihovu ništavnost, a djelimice gleda kako je one dovršavaju. Ni životinje nisu isključene iz te mudrosti, nego naprotiv pokazuju da su u nju najdublje upućene; jer one ne zastanu pred osjetilnim stvarima kao po sebi postojećima, nego oćajavajući nad tom realnošću i u potpunoj izvjesnosti njene ništavnosti mašaju ih se bez daljnega i hrane se njima; i cijela priroda poput njih slavi te očigledne misterije koje poučavaju o tome što je istina osjetilnih stvari (Hegel, 1987:73).

kraj

Komentar dijalektike „Ja“

Već je rečeno da subjekt unutar osjetilne izvjesnosti predstavlja pasivni i neosobni Ja koji je svjedok egzistencije ovog s onu stranu osobnog identiteta ili pojmovne aktivnosti. Međutim, postoji stanovita manjkavost u dijalektici Ja. Promotrimo Hegelov izvod:

„Ja, ovaj, vidim drvo i potvrđujem drvo kao ovo ovdje; neko drugo Ja vidi međutim kuću i tvrdi kako ovdje nije drvo nego naprotiv kuća.“ (Hegel, 1987:69)

Hegel u ovom odjeljku, poput podvojene ličnosti, rabi

„drugi Ja“ (alter ego) kako bi izbjegao zamjenicu On. Hegelovom logikom vrlo jednostavno bismo mogli ukinuti subjekt („ja“) i supstituirati ga s On. Opciju da Hegel pod „drugim Ja“ misli npr. „Ja prije pet minuta“ a ne „On“ opovrgava odlomak sa slijedeće strane:

„...; ja se također ne obazirem na to, što neko drugo Ja vidi ovo ovdje kao ne-drvo ili da ja sam drugi puta to ovdje uzimam kao ne-drvo,...“ (Hegel, 1987:70)

Na ovom mjestu valja upitati: zašto Hegel ne apstrahira od različitih momenata ja u

opći Ja kao što to čini s ovdje i sada, umjesto referiranja na On ili drugi ja? Prije svega, jer bi time bilo mnoštvo općih Ja, tj. time bi svaki pojedini subjekt bio opći Ja čime bi se se ukinula općost subjekta kakvu Hegel iziskuje.

Razvoj bitnog i nebitnog u dijalektici osjetilne izvjesnosti

Kada nastavimo istraživati osjetilnu izvjesnost, misli Hegel, onda uviđamo kako je ona manje neposredna nego što se na prvi pogled činila. Naime, ona uključuje dva faktora: neodređeni objekt i neodređeni subjekt. To je ujedno opći uzorak

iskustva. Ovaj paradigmatički odnos subjekt – objekt uključuje i postulat da je jedan faktor bitniji /istinitiji od drugog. Predmet dolazi prije osjetilne izvjesnosti kao istinit i bitan jer postoji bez obzira na znanje. Znanje je, naprotiv, dano kao sekundarno i nebitno te pretpostavlja objekt. Štoviše, znanje je posredovano objektom koji je neposredan i neovisan od znanja. Ja se, dakle, isprva fokusira na ekstramentalni predmet kao na bitnu stvar:

(1) teza

„U tom je obliku jedno postavljeno kao jednostavno neposredno postojeće ili kao bit, predmet, drugo pak kao ono nebitno i posredovano što u njemu nije po sebi, nego je pomoću nečega drugoga, ono Ja, neko znanje koje predmet samo zato zna, što on jest, a koje može biti ili i ne biti. Predmet međutim jest, ono istinito ili bit; on jest bez obzira na to, da li se za nj zna ili ne; on ostaje, ako se za nj i ne zna; znanje pak ne postoji ako nema predmeta.“ (Hegel, 1987:66)

Kako se kroz antitezu ispostavilo, objekt osjetilne izvjesnosti nije konačna sadržajna stvar, kako se tvrdilo u tezi. Stoga se fenomenološko naglašavanje počinje odnositi na subjekt. Moje iskustvo postaje bogato i šareno. Što Ja mislim važno je jer je proizlazi iz mene. Čini se da Ja ima bitnu funkciju ne samo u poimanju već i u konstituiranju ovosti kako, uostalom, tvrdi i Kant:

(2) antiteza

“Predmet koji je trebao da bude ono bitno, sad je u osjetilnoj izvjesnosti ono nebitno; jer ono opće, u što se on pretvorio, nije više nešto takvo kakvo je za nju bitno trebao da bude, nego osjetilna izvjesnost sada postoji u suprotnome, naime u znanju, koje je prije bilo ono nebitno. Njezina je istina u predmetu kao mojem predmetu ili u onom mojemu; on jest time što Ja za nj znam.“ (Hegel, 1987:69)

Sada se mičemo prema sintetičkoj poziciji gdje ni puki objekt ni subjekt nisu bogata sadržajna stvar, već čitava struktura subjekt-objekt. Struktura subjekt-objekt je bitno fluktuirajuća kao puki subjekt ili objekt koje smo razmatrali ranije. Svijest na kraju shvaća da je bitno u osjetilnom iskustvu konstantna interakcija i reciprocitet između Ja i predmeta:

(3) sinteza

“Njezina se istina održava kao odnos koji ostaje jednak

samom sebi, i koji između Ja i predmeta ne pravi razliku bitnosti i nebitnosti, i u koju stoga ne može također da prodre uopće nikakva razlika.“ (Hegel, 1987:70)

Time se završava dijalektika osjetilne izvjesnosti i počinje izlaganje o opažanju unutar kojeg se problematizira odnos jednog i mnoštva, tj. jedne supstancije i mnoštva njenih svojstava. Na kraju, potrebno je napomenuti da Hegel ne niječe postojanje pojedinačnih stvari, već negira neposrednost osjetilne zamjebde kao i to da ona jamči sigurnost znanja.

Zaključak

Osjetilna izvjesnost nikada ne dohvaća pojedinačne ograničene stvari, već uvijek zavrava samu sebe u mišljenju da to čini. Opći prikaz samozavaravanja osjetilne izvjesnosti kao i Hegelova raskrinkavanja izgleda ovako:

Teza: znanje je neposredno svjedočenje datosti: unikatnog i konkretnog predmeta.

Antiteza: takva koncepcija znanja vodi u svoju opreku kroz aktivni subjekt i prazne pojmove.

Sinteza: Hegel zaključuje da ne postoji neposredno i pasivno znanje, već naprotiv, da znanje uključuje interakciju između datog predmeta, njegovih svojstava i aktivnog subjekta koji dohvaća ta svojstva na pojmovan način, tj. spoznaje ih kao opća.

LITERATURA:

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1987) Fenomenologija duha. Zagreb: Naprijed
- Inwood, Michael (1992) A Hegel Dictionary. Oxford: Blackwell Reference
- Kainz, Howard (1988) Hegel's Phenomenology, part I. Athens: Ohio University Press
- Kojeve, Alexandre (1990) Kako čitati Hegela. Sarajevo: Svjetlost
- Findlay, John Niemeyer. "Analysis of the Text" in Phenomenology of Spirit, trans. A. V. Miller, p. 510. URL: <http://www.wpunj.edu/cohss/philosophy/courses/hegel/consci.htm> (15.11. 2003)
- Singer, Peter (1983) Hegel, A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press
- Stern, Robert (2002) Hegel and the Phenomenology of Spirit. London – New York: Routledge
- Westphal, Merold (1998) History & truth in Hegel's Phenomenology. Indianapolis: Indiana University Press

PETAR ĆURIĆ: An introduction to Hegel's understanding of sense-certainty

SUMMARY

The text provides an insight into Hegel's understanding of the initial stage of the cognitive process, as presented in the Phenomenology of the Spirit. That work shows immediate perception, i.e. sense-certainty, as the most primitive level in the process of gaining absolute knowledge - through a consideration of different models of consciousness in interaction with an object. Hegel uses dialectic inference to prove the inherent contradiction of the models of sense-certainty, ultimately resulting in its rejection. The importance of mediation within the cognitive process is especially emphasised in the refutation of the concept of sense-certainty. In Anglo-Saxon epistemological terminology, Hegel's chapter on sense-certainty is a strong critique of the externalist foundationism so widely accepted by contemporary theoreticians of the justification of knowledge.

Petar Ćurić: Die Einführung in die Hegelsche Auffassung von Sinnesgewissheit

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Artikel gewährt uns einen Einblick in die Hegelsche Auffassung vom Anfangsstadium des kognitiven Prozesses, wie es in der „Phänomenologie des Geistes“ erläutert wurde.

Das erwähnte Werk stellt die unmittelbare Erkenntnis bzw. die Sinnesgewissheit als die primitivste Stufe im Prozess des Erwerbs absoluten Wissens durch den Überblick der verschiedenen Modelle des Bewusstseins in der Interaktion mit dem Objekt dar.

Durch die dialektische Deduktion beweist Hegel den inhärenten Widerspruch im Modell der Sinnesgewissheit, was am Ende im Abstoßen derselben resultiert.

Die Notwendigkeit der Vermittlung innerhalb des kognitiven Prozesses ist in der Widerlegung des Konzeptes besonders betont. Durch das Kapitel über Sinnesgewissheit übt Hegel in der angelsächsischen epistemologischen Terminologie scharfe Kritik am unter zeitgenössischen Theoretikern der Wissensrechtfertigung sehr verbreiteten externalistischen Fundationalismus.